

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.126>  
УДК 343.54:355.01

## ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО У ВІЙСЬКОВИЙ ЧАС: ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ

**Бисага Ю.М.,**

*доктор юридичних наук, професор,  
завідувач кафедри конституційного права  
та порівняльного правознавства  
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

### **Бисага Ю.М. Домашнє насильство у військовий час: правові проблеми.**

У статті досліджується питання запобігання та протидії домашньому насильству в умовах воєнного стану.

Акцентовано увагу, що домашнє насильство є глибоко вкоріненим соціальним феноменом, що включає систематичне застосування фізичної, психологічної, сексуальної та економічної агресії в межах сім'ї, а з правової точки зору, домашнє насильство є протиправною дією, що порушує основні права людини на фізичну і психологічну недоторканність, гідність та безпеку, і його криміналізація є важливим аспектом правового захисту.

Зазначено, що аналіз та ефективне вирішення проблеми домашнього насильства потребує комплексного підходу, який включає не лише правові норми, але й соціально-психологічні фактори. Антикризові заходи, такі як створення кризових центрів і гарячих ліній, що забезпечують негайну допомогу, є критично важливими для захисту постраждалих у кризових ситуаціях, включаючи військові конфлікти. Проте, навіть у надзвичайних умовах, важливо забезпечити безперервний доступ до цих ресурсів, враховуючи специфіку і складнощі, які постають перед постраждалими в умовах війни.

Дослідження наголошує на необхідності комплексного підходу до протидії домашньому насильству в умовах війни та після її завершення. Військові конфлікти поглиблюють вразливість постраждалих, ускладнюючи доступ до допомоги через обмежені ресурси, відсутність координації між службами та нестачу кваліфікованих кадрів. Важливо не лише запроваджувати антикризові заходи для оперативного реагування, але й зосередитися на довгострокових правових і соціальних рішеннях. Історичний досвід показує, що проблеми домашнього насильства можуть посилюватися після завершення криз, що підкреслює необхідність постійної уваги та підтримки з боку держави та суспільства для ефективної боротьби з насильством у всіх його проявах.

Автором умотивовано, що в сучасних умовах війни критично важливо оновити правове регулювання, включаючи впровадження термінових заборонних приписів через онлайн-платформи, що дозволяє постраждалим швидше отримувати правовий захист та впровадження спеціальних механізмів підтримки для внутрішньо переміщених осіб і адаптація соціальних послуг.

**Ключові слова:** домашнє насильство, захист, запобігання, протидія, військовий стан, протиправність, тимчасовий заборонний припис, правова ідеологія, державні органи.

### **Bysaha Yu.M. Domestic violence in wartime: legal issues**

The article explores the issue of preventing and countering domestic violence under martial law.

Attention is drawn to the fact that domestic violence is a deeply rooted social phenomenon, which includes the systematic use of physical, psychological, sexual and economic aggression within the family, and from a legal point of view, domestic violence is an illegal act that violates basic human rights to physical and psychological integrity, dignity and safety, and its criminalization is an important aspect of legal protection.

It is noted that the analysis and effective solution to the problem of domestic violence requires a comprehensive approach, which includes not only legal norms, but also social and psychological factors. Crisis response measures, such as the establishment of crisis centers and hotlines that provide immediate assistance, are critical to protect victims in crisis situations, including military conflicts. However, even in emergency situations, it is important to ensure uninterrupted access to these resources, given the specifics and difficulties faced by war victims.

The study emphasizes the need for a comprehensive approach to combating domestic violence in war and post-war situations. Military conflicts deepen the vulnerability of victims, making it difficult to access aid due to limited resources, lack of coordination between services and a lack of skilled personnel. It is important not

only to implement anti-crisis measures for rapid response, but also to focus on long-term legal and social solutions. Historical experience shows that the problems of domestic violence can worsen after the end of crises, which emphasizes the need for constant attention and support from the state and society to effectively fight against violence in all its manifestations.

The author reasons that in modern conditions of war, it is critical to update legal regulation, including the introduction of urgent injunctions through online platforms, which allows victims to receive legal protection faster and the introduction of special support mechanisms for internally displaced persons and the adaptation of social services.

**Key words:** domestic violence, protection, prevention, counteraction, martial law, illegality, temporary restraining order, legal ideology, state bodies.

**Постановка проблеми.** Домашнє насильство загалом, а особливо в умовах війни є серйозною та часто занедбаною проблемою. Конфліктні ситуації і війни збільшують вразливість жінок, чоловіків і дітей до насильства в сім'ї з різних причин. По-перше, стрес і тривога, що супроводжують війну, можуть поглибити напругу в сімейних відносинах. Боязнь за майбутнє, економічна нестабільність і втрата родинних членів часто призводять до зростання агресії в межах домівок. По-друге, перебування в умовах конфлікту часто обмежує можливості жертв насильства звернутися за допомогою до правоохоронних органів або громадських організацій, так як доступ до них ускладнений. По-третє, воєнний конфлікт сприяє культурним та соціальним нормам, які підтримують насильство в родині як засіб контролю чи покарання, що загострює ситуацію для потенційних постраждалих.

Отже, ефективна підтримка жертв домашнього насильства в умовах війни потребує комплексного підходу: від гуманітарної допомоги і правової підтримки до освітніх кампаній та зміни культурних уявлень про припустимість насильства в сім'ї. Правова система не може стояти осторонь проблемі, яка носить суспільних, а не приватний характер, тому наукового аналізу потребує проблематика в різних проявах для можливості розроблення дієвих програм протидії цьому деструктивному явищу.

**Стан дослідження.** Багато вчених, як теоретико-правового, так і галузевого профілю, досліджували правове регулювання домашнього насильства, серед яких О.Гумін, Н. Оніщенко, Д. Белов, І. Жаровська та інші. Проте питання необхідно розглядати в контексті окремої сфери. В Україні аспект домашнього насильства, його причини та кримінально-адміністративні

заходи боротьби з ним вже були досліджені, але проблема розуміння специфіки його проявів залишається актуальною. Зокрема, для наукового аналізу є важливим вивчення проблем домашнього насильства в умовах війни.

**Метою статті** є аналіз правових проблем і викликів у протидії домашньому насильству під час війни та розробка ефективних правових і соціальних рішень для забезпечення захисту жертв.

**Виклад основних положень.** Домашнє насильство є соціальним феноменом, що характеризується систематичним застосуванням фізичної, психологічної, сексуальної чи економічної агресії в межах сім'ї або близьких стосунків. Насильство у приватно-побутовій сфері має глибокі соціокультурні корені і часто пов'язане з патріархальними структурами, де один із партнерів, зазвичай чоловік, реалізує контроль та владу над іншими членами сім'ї. Домашнє насильство не є випадковим або ізольованим актом, а радше являє собою повторювану поведінку, спрямовану на встановлення домінування та підпорядкування постраждалої сторони.

З точки зору правової науки, домашнє насильство є протиправною дією, що порушує базові права людини на фізичну і психологічну недоторканність, гідність та безпеку. Законодавство більшості країн класифікує домашнє насильство як кримінальний злочин, який може включати такі склади злочину, як побої, погрози, сексуальне насильство, примус до сексуальних дій, економічний контроль і зловживання. Протиправність домашнього насильства також виражається в тому, що воно підриває соціальний порядок, сприяє маргіналізації постраждалої особи та створює негативні наслідки для здоров'я і добробуту суспільства в цілому.

На нашу думку, зміна сьогоденної правової ідеології щодо запобігання та протидії домашньому насильству має полягати в загальності, міжкомплементарності в аналізі проблеми. Неможливо викоренити негативний соціальний уклад, що формувався століттями виключно шляхом існування правових норм заборонного характеру. Сучасний науковий підхід до вивчення домашнього насильства передбачає аналіз не лише юридичних аспектів, але й соціально-психологічних факторів, що сприяють виникненню та ескалації насильства. Таке дослідження повинно містити вивчення динаміки влади в сім'ї, гендерних стереотипів, соціальної ізоляції, а також впливу зовнішніх чинників, таких як економічна нестабільність та війна, на прояви насильницької поведінки. Тому звернемо увагу на соціальні чинники для подолання проблеми.

Антикризові заходи є необхідними для подолання домашнього насильства, оскільки вони

спрямовані на надання негайної допомоги постраждалим та запобігання ескалації насильства в кризових ситуаціях та включають широкий спектр дій, які мають на меті забезпечити безпеку, правовий захист та психологічну підтримку для тих, хто постраждав від насильства. Для домашнього насильства дуже вагомим є фактор часу, для запобігання та протидії насильницьких дій підтримка та допомога має юти негайно. В цьому полягає первинна проблема запобігання насильству в умовах військових дій. Важливим елементом антикризових заходів є створення та підтримка кризових центрів і гарячих ліній, які працюють цілодобово. Такі центри забезпечують жертвам доступ до безпечного притулку, де вони можуть отримати тимчасове житло, юридичну консультацію та психологічну допомогу. Доступ до таких центрів, коли суспільство перебуває в обмежених, стресових, кризових умовах є обмеженим.

Ми не маємо достовірної інформації щодо сучасної військової ситуації, проте можемо обґрунтувати становище на прикладі пандемічних кризових обмежень. За даними науковців та статистичної аналітики в цей час приблизно 42% австралійських лікарів-практиків відзначили збільшення кількості випадків, коли жінки повідомляють про насильство в сім'ї вперше [1], також відзначалося збільшення на 60% викликів екстреної допомоги, пов'язаних із насильством щодо жінок з боку їхніх інтимних партнерів у Європі [2].

Дані Австралії свідчать що 44,9% мешканців помітили ескалацію домашнього насильства під час пандемічної кризи [3]. Аналіз дзвінків у 14 великих містах США дав можливість вказати, що пандемія збільшила кількість дзвінків про домашнє насильство на 7,5% протягом березня-травня 2020 року [4]. У Франції в березні 2020 року кількість випадків домашнього насильства зросла на 30%. В Аргентині карантин було введено 20 березня 2020 року, і з того часу кількість викликів екстреної допомоги у випадках домашнього насильства зросла на 25%. На Кіпрі та в Сінгапурі служби довіри зафіксували зростання кількості дзвінків на 30% і 33% відповідно. Нарешті, у Канаді, Німеччині, Іспанії, Великобританії та США зросли випадки домашнього насильства та попит на термінове житло [5]. Вказане демонструє, що психологічний стрес породжує активізацію насильницьких дій, наприклад іноземні експерти вказують, що насильство над дітьми може збільшитися на 20-32% [6, с. 5].

Під час війни органи, що надають допомогу жертвам насильства, стикаються з ще більш серйозними викликами, які значно знижують їхню ефективність. В умовах конфлікту першочергові ресурси часто спрямовуються на

військові потреби, що призводить до значного скорочення фінансування для соціальних служб, кризових центрів і програм підтримки. Така ситуація суттєво обмежує можливості забезпечення життєво необхідної допомоги жертвам насильства, які залишаються без належного захисту і підтримки.

Ще однією вагомою проблемою є відсутність належної координації між різними службами стає ще більш очевидною в умовах війни. Зруйнована інфраструктура, перебої в комунікації та мобільності ускладнюють взаємодію між правоохоронними органами, медичними установами та соціальними службами. У таких умовах постраждалі особи від насильства можуть виявитися ізольованими, без можливості отримати допомогу вчасно або взагалі. Така ситуація призводить до того, що випадки домашнього насильства залишаються непоміченими, а жертви опиняються в ще більшій небезпеці.

Війна також посилює проблему недостатньої підготовки персоналу. В умовах кризової ситуації багато фахівців або змушені залишати свої робочі місця, або виконують інші обов'язки, пов'язані з надзвичайною ситуацією. Браку кваліфікованих кадрів не дозволяє адекватно працювати з жертвами насильства. В результаті, багато постраждалих не отримують належної допомоги, а їхні потреби залишаються незадоволеними.

Правові гарантії запобігання та протидії домашньому насильству повинні містити комплексні програми врахування цих чинників для вирішення кризових явищ, актуалізації уваги суспільства та держави на суміжних проблемах.

Але цього не є достатньо. Ми акцентуємо на далекоглядних перспективах. Нормотворцям та юристам-практикам слід розуміти, що закінчення війни не призведе до зникнення проблеми. Навпаки, на нашу думку, військові дії тільки спровокують ще більш загрозливу ситуацію в повоєнній державі. Зменшення насильства автоматично не призводить до зменшення насильницьких ситуацій після припинення атракторів, що спричинили соціальні проблеми.

Постпандемічні показники доводять особливу тривалість проблеми. Ми можемо це пояснити двома факторами:

по-перше хвороба COVID-19 спричинила посилення психологічних проблем, а відповідно вони тільки посилюють загальну негативну домашню атмосферу, те ж стосуються проблем ментального здоров'я поствоєнної нації;

по-друге, сімейні стосунки що пережили деструкцію неможливо полагодити одразу, звикле правило поведінки стосовно потерпілої особи від домашнього насильства не зникає зі зменшенням кризи. Згідно зі статистичними даними, оприлюдненими Національною комісією у спра-

вах жінок (NCW) Індії на початку квітня 2020 року, кількість скарг, пов'язаних із насильством щодо жінок, зросла на 100% після загальнонаціонального карантину, який було введено в березні 2020 року [7]. Про це ж вказують статистичні дані ООН [8].

Для ефективної протидії проблемі домашнього насильства під час війни необхідно впровадити комплекс правових заходів, які б забезпечували захист жертв та підвищували відповідальність за насильницькі дії.

Виокремимо кілька ключових заходів, які вважаємо затребуваними на сучасному етапі розвитку політико-правової воєнної реальності.

По-перше, оновлення спеціального правового регулювання, адаптованого до умов війни. Законодавчі ініціативи та підзаконні зміни повинні враховувати специфіку воєнного часу, забезпечуючи прискорене надання термінового заборонного припису щодо кривдника та спрощені процедури звернення за допомогою. Доречно в цьому контексті запровадження можливості дистанційного отримання припису через онлайн-платформи або мобільні додатки.

Основна мета цієї процедури – забезпечити постраждалим від домашнього насильства швидкий доступ до правового захисту, мінімізуючи ризики подальшого насильства та надаючи їм можливість залишатися в безпеці навіть у складних умовах воєнного часу.

Процедура отримання термінового заборонного припису може бути суттєво спрощена завдяки впровадженню можливості подання заяви дистанційно з доказами насильства до правоохоронних органів. Постраждала особа часто опиняється в умовах обмеженого доступу до транспорту або перебувають у небезпечних районах, повинні мати можливість звернутися за приписом через онлайн-платформи або мобільні додатки. Ці платформи можуть бути інтегровані з державними базами даних, що дозволить автоматично підтверджувати особу заявника, зберігаючи конфіденційність і безпеку процесу. Доступ до таких платформ повинен бути спрощений, а їх використання – інтуїтивно зрозумілим, з наявністю інструкцій різними мовами та в доступних форматах.

Після подання заяви на терміновий заборонний припис через онлайн-систему, вона повинна негайно передаватися до уповноваженого органу, який може оперативним розглянути справу. В умовах воєнного часу особливу важливість набуває можливість швидкого розгляду таких заяв і винесення рішення негайно. Рішення про надання охоронного ордеру повинно бути автоматично особі, яка звернулася за захистом, через ті ж онлайн-платформи або мобільні додатки.

Звичайно, що перевагою тимчасового заборонного припису, є те, що компетентні суб'єкти

застосовують широку низку повноважної діяльності щодо припинення правопорушення, яка не може бути реалізована віртуально. Наприклад, відповідно до ч. 3 ст. 25 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» «Працівники уповноваженого підрозділу органів Національної поліції України можуть у встановленому законом порядку застосовувати поліцейські заходи примусу для виселення з житлового приміщення кривдника, якщо терміновий заборонний припис передбачає зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи, а кривдник відмовляється добровільно його залишити».

Але інших альтернатив в кризових умовах немає, тому така онлайн форма отримання термінового заборонного припису дозволить особі, що постраждала від насильства мати юридичний документ на руках, що може стати вагомим аргументом під час взаємодії з агресором, а також сприяти швидкому втручання поліції у разі подальших загроз або насильницьких дій.

По-друге, внутрішньо переміщені особи (ВПО) є особливо вразливими до домашнього насильства через втрату своїх домівок, соціальних зв'язків та стабільного доступу до ресурсів. Така вразливість може значно посилювати ризик домашнього насильства, оскільки ВПО часто змушені жити в умовах переповнених тимчасових притулків або навіть у чужих сім'ях, де можуть виникати конфлікти та агресія. Щоб ефективно захистити цю категорію населення, законодавство повинно передбачати спеціальні механізми доступу до правової допомоги, які б не залежали від їхнього постійного місця проживання, включаючи мобільні юридичні бригади або гарячі лінії, які надають безкоштовні консультації, а також спрощені процедури отримання тимчасової реєстрації для доступу до правової допомоги в нових місцях проживання.

Соціальні послуги та кризові центри також повинні бути доступними для ВПО без територіальних обмежень. Важливо, щоб система соціальної підтримки була адаптована до потреб переміщених осіб, включаючи створення спеціалізованих центрів, які можуть надавати не лише психологічну та медичну допомогу, але й забезпечувати тимчасове житло для тих, хто став жертвою насильства. Забезпечення швидкого доступу до цих послуг, а також інформування ВПО про їхні права та наявні ресурси є критично важливими для запобігання та реагування на випадки домашнього насильства серед переміщеного населення.

По-третє, необхідним є активізація моніторингу і звітності. На нашу думку, доречно встановити обов'язковий моніторинг ситуації з домашнім насильством під час війни та регулярну звітність про вжиті заходи. Така діяльність до-



поможе виявляти прогалини в законодавстві та оперативно їх усувати.

**Висновки.** Доведено необхідність комплексного підходу до протидії домашньому насильству в умовах війни та після її завершення. Військові конфлікти посилюють вразливість постраждалих від насильства і ускладнюють доступ до допомоги через обмежені ресурси, відсутність координації між службами та брак кваліфікованих кадрів. Важливо не лише впроваджувати антикризові заходи для оперативного реагування, але й зосередитися на довгострокових правових і соціальних рішеннях, які забезпечать стійкий захист жертв у повоєнний період. Історичний досвід постпандемічних криз підтверджує, що проблеми домашнього насильства можуть посилюватися після завершення кризових ситуацій, що вимагає від держави та суспільства постійної уваги і підтримки для запобігання та боротьби з насильством в усіх його проявах.

У сучасних умовах війни важливо впровадити комплексний підхід до протидії домашньому насильству, що включає оновлення правового регулювання, забезпечення спеціального захисту для внутрішньо переміщених осіб та активізацію моніторингу і звітності. Прийняття термінових заборонних приписів через онлайн-платформи дозволяє постраждалим особам швидше отримувати правовий захист, зменшуючи ризики подальшого насильства навіть у складних умовах. Спеціальні механізми підтримки для ВПО та адаптація соціальних послуг є критично важливими для забезпечення їхньої безпеки і доступу до необхідної допомоги. Крім того, систематичний моніторинг ситуації та звітність про вжиті заходи сприятимуть своєчасному виявленню проблем і удосконаленню існуючих стратегій.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Fitz-Gibbon K., Pfitzner N., True J., Walklate S. et al. COVID-19 and the increase of domestic violence against women. Melbourne: Monash University. 2020.
2. Mahase E. COVID-19: EU states report 60% rise in emergency calls about domestic violence. *BMJ: British Medical Journal* (Online), 2020.
3. Foster H., Fletcher A. Impact of COVID-19 on women and children experiencing domestic and family violence and frontline domestic and family violence services summary report. *Women's Safety NSW Report*. 2020. URL: <https://www.womenssafetynsw.org.au/impact/publication/summary-report-impact-of-covid-19-on-women-and-children-experiencing-domestic-and-family-violence-and-frontline-domestic-and-family-violence-services/>.
4. Leslie E., Wilson R. Sheltering in place and domestic violence: Evidence from calls for service during COVID-19. *Journal of Public Economics*. 2020, Vol. 189, 104241.
5. Mlambo-Ngcuka P. Violence against women and girls: the shadow pandemic. 2020 URL: <https://www.unwomen.org/en/news/stories/2020/4/statement-ed-phumzile-violence-against-women-during-pandemic>.
6. Huber C. COVID-19 aftershocks: A perfect storm: Millions more children at risk of violence under lockdown and into the "new normal." *World Vision*. 2020 URL: <https://www.wvi.org/publications/report/coronavirus-health-crisis/covid-19-aftershocks-perfect-storm>.
7. Chandra J. NCW Launches Domestic Violence Helpline. 2020 URL: <https://www.thehindu.com/news/national/ncw-launches-domestic-violence-helpline/article31312219.ece>.
8. UN Women. Violence Against Women and Girls: the Shadow Pandemic. 2020. URL: <https://www.unwomen.org/en/news/stories/2020/4/statement-ed-phumzile-violence-against-women-during-pandemic>.
9. Byelov D., Hromovchuk M., Berlinger D. Modern doctrine of constitutionalism and classification of human and civil rights and freedoms: some aspects. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2021. Issue 3. S. 34–37.
10. Byelova M., Farcash I.-M., Byelov D., The principle of humanism and its content in the conditions of the formation of the newest social paradigm. *European Socio-Legal and Humanitarian Studies*. 2022. Issue 1. p. 30–43.